

НЕВИДИМА АТОМНА БОМБА

Живи в (теперішньому) моменті (минулого)

Відколи в березні 2020 року почався карантин через пандемію, я почуваюся набагато емоційнішою, ніж будь-коли. Я відчуваю стримуваний гнів на несправедливість, і я не маю іншого вибору, крім як змиритися з нею. Ось до чого призвели шість років урядових атак на мене.

Я можу опинитися у в'язниці. До кінця життя або, як каже мій адвокат, більш ніж на сто років. За звинуваченнями, які навіть не повинні були дійти до суду. Руйнування верховенства права — це глобальне явище, але для мене воно набуло особистого змісту. Менш ніж за два роки філіппінський уряд видав десять ордерів на мій арешт.

Я можу стати об'єктом нападу. Невже поліція чи уряд моєї країни будуть настільки безрозсудними, щоб напасати на мене? На жаль, так. За оцінками Комісії з прав людини Філіппін, жорстока війна з наркотиками, розв'язана екс-президентом Родріго Дутерте у 2016–2018 роках¹, менш ніж за три роки забрала близько 27 000 життів. Чи відповідає це дійсності? Хтозна. Ця статистика — перша жертва битви за правду в моїй країні. З 2018 року я вдягаю бронезилет, коли виходжу на вулицю.

Насильство онлайн — це насильство в реальному світі. Це доведено багатьма розслідуваннями й численними трагічними подіями по всьому світу. Щодня я стаю жертвою насильства онлайн, як і тисячі інших журналістів, активістів, лідерів політичної опозиції та звичайних громадян, які

нічого не підозрюють, як на Філіппінах, так і в інших частинах світу.

І все ж, коли прокидаюся й дивлюсь у вікно, я відчуваю нові сили. У мене з'являється надія. Я бачу можливості; я знаю, що в ці часи, хай які вони темні, ми можемо відбудувати наші суспільства, починаючи з того, що просто перед нами: з нашої сфери впливу.

Світ, який ми колись знали, зруйновано. Тепер від нас залежить, що ми хочемо створити.

МЕНЕ ЗВАТИ Марія Ресса. Я працюю журналісткою вже понад тридцять шість років. Я народилася на Філіппінах, виросла в Нью-Джерсі, де ходила до школи, і повернулася на батьківщину після закінчення університету наприкінці 1980-х років. Моя професійна кар'єра пов'язана із CNN, де я керувала двома заснованими мною бюро в Південно-Східній Азії в 1990-х роках. Це були дні слави CNN і п'яний час для журналістів-міжнародників. З висоти свого положення в Південно-Східній Азії я була свідком драматичних подій, які часто були передвісниками того, що згодом станеться в усьому світі: зародження демократичних рухів у колишніх колоніальних форпостах, жахливе зростання ісламістського тероризму задовго до 11 вересня 2001 року, поява нового класу демократично обраних правителів, які перетворювали свої країни на квазидиктатури, а також дивовижні перспективи й величезний потенціал соціальних мереж, які незабаром відіграватимуть вирішальну роль у руйнуванні всього, що мені було дорогим.

2012 року я стала співзасновницею Rappler, філіппінського новинного порталу, що працює лише в цифровому форматі. Моя заповітна мрія полягала в тому, щоб створити в моїй країні нову модель журналістських розслідувань, яка б використовувала платформи соціальних мереж для створення спільнот, здатних працювати заради кращого

врядування та розбудови сильнішої демократії. Тоді я щиро вірила в здатність соціальних мереж змінювати світ на краще. Використовуючи фейсбук та інші платформи, ми змогли через можливості краудсорсингу збирати останні новини, знаходити важливі ресурси й поради, мобілізувати колективні зусилля на боротьбу з кліматичними змінами і на розвиток належного врядування, а також покращити рівень обізнаності виборців та підвищити їхню явку на виборах. Ми швидко досягли успіху, але на п'ятому році існування Rappler ми пройшли шлях від того, що нас хвалили за наші ідеї, до переслідувань з боку нашого уряду. І все тому, що ми продовжували виконувати свою журналістську місію: говорити правду й вимагати від влади виконання її обов'язків.

У Rappler ми викривали корупцію і махінації не лише в уряді, але й дедалі частіше в технологічних компаніях, які вже домінували в нашому житті. Починаючи з 2016 року, ми почали висвітлювати безкарність на двох фронтах: війна президента Родріго Дутерте з наркотиками і Facebook, компанія Марка Цукерберга.

Я хочу розповісти, чому решті країн світу необхідно звернути увагу на те, що відбувається на Філіппінах: 2021 року Філіппінці вже шостий рік поспіль стали лідерами серед країн світу за кількістю часу, проведеного в інтернеті та соціальних мережах². Попри повільний інтернет, 2013 року Філіппінці завантажили та переглянули в ютубі найбільшу кількість відеороликів у світі. Через чотири роки 97 % громадян нашої країни були користувачами фейсбуку. Коли 2017 року я поділилася цими даними з Марком Цукербергом, він на мить замовк. «Зачекай, Маріє, — нарешті відповів він, дивлячись мені в очі, — а де ж решта 3 %?»

Тоді я розсміялася з його дотепного зауваження. Сьогодні мені вже не до сміху.

Як показують цифри (і Facebook це підтверджує), Філіппіни є «епіцентром»³ жахливого впливу, який соціальні

мережі можуть мати на інституції країни, її культуру та спосіб мислення населення. Кожна подія, що відбувається в моїй країні, зрештою відбувається в решті світу — якщо не відразу, то через рік або два. Уже 2015 року з'явилися публікації про філіппінські «ферми акаунтів», які створювали акаунти в соціальних мережах з телефонною верифікацією. Того ж року інше розслідування показало, що більшість вподобайок на сторінці Дональда Трампа у фейсбуці походили з-поза меж США, а кожен 27-й підписник сторінки Трампа був із Філіппін.

Іноді я відчуваю себе одночасно Сізіфом і Кассандрою: раз у раз намагаюсь попередити світ про те, що соціальні мережі зруйнували нашу спільну реальність, осередок самої демократії.

Ця книга — моя спроба показати руйнівні наслідки відсутності верховенства права у віртуальному світі. Ми живемо в одній реальності, і глобальний крах верховенства права був спричинений відсутністю демократичного бачення інтернету у XXI столітті. Безкарність онлайн природно призвела до безкарності поза мережею, зруйнувавши наявну систему стримувань і противаг. За останнє десятиліття я спостерігала й документувала зростання майже божественної сили технологій, здатної інфікувати всіх нас вірусом брехні, нацьковувати нас одне на одного, розпалити або навіть створити страх, гнів і ненависть, а також прискорити прихід до влади авторитарних правителів і диктаторів по всьому світу.

Я стала називати це «повільною смертю демократії, що стікає кров'ю від тисячі порізів». Ті самі платформи, через які ми сьогодні отримуємо важливі новини, викривляють факти. Ще 2018 року дослідження показали, що брехня, поєднана з гнівом і ненавистю, поширюється швидше й має більше охоплення, ніж факти⁴. Без фактів немає правди. Без правди немає довіри. А без фактів, правди й довіри в нас більше

немає спільного розуміння реальності, а демократія, якою ми її знаємо, вмирає разом з усіма значущими досягненнями людства.

Ми повинні діяти швидко, поки цього не сталося. Саме це я пропоную в цій книжці: дослідження цінностей і принципів не лише журналістики та технологій, а й колективних дій, яких ми повинні вжити, щоб виграти битву за правду. Це глибоко особистий шлях відкриттів. Саме тому кожен розділ містить мікро- й макрорівень: особистий урок і загальну картину. Ви побачите, що я часто дотримуюсь протистих ідей, щоб прийти до того, що з плином часу перетворилося на інстинктивні, але зважені рішення, переплітаючи новий і старий досвід у теперішньому моменті минулого.

Я стала однією з двох журналістів, яким присудили Нобелівську премію миру 2021 року. Востаннє журналіст отримував Нобелівську премію миру 1935 року. Переможець, німецький репортер Карл фон Осецький, не зміг прийняти нагороду, оскільки був ув'язнений у нацистському концтаборі. Вшанувавши мене, Норвезький Нобелівський комітет дав зрозуміти, що сьогодні світ переживає схожий момент в історії, ще один екзистенційний етап для демократії. У Нобелівській лекції⁵ я сказала, що в нашій інформаційній екосистемі вибухнула невидима атомна бомба, що технологічні платформи дали геополітичним силам можливість маніпулювати кожним із нас індивідуально.

Усього через чотири місяці після церемонії вручення Нобелівської премії Росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну, виправдовуючи це метанаративами, які насаджувала через інтернет-пропаганду⁶ з 2014 року, коли анексувала Крим і встановила там маріонетковий уряд. Якою ж була її тактика? Придушити інформацію, а потім замінити її брехнею. Спотворюючи факти за допомогою дешевої цифрової армії, росіяни стерли правду й замінили

замовчуваний нарратив власним, стверджуючи, що Крим добровільно перейшов під російський контроль. Росіяни створили в інтернеті фейкові акаунти, розгорнули армії ботів і використовували вразливі місця соціальних мереж для обману реальних людей. Для американських платформ, нових інформаційних вартів світу, ця діяльність генерувала більше підписників і приносила власникам платформ більше грошей. Отже, цілі вартів і агентів дезінформації збіглися.

Саме тоді ми вперше дізналися про існування тактики інформаційної війни, яка незабаром розгорнеться по всьому світу — від Дутерте до Брекзиту, від Каталонії до кампанії «Зупинити крадіжку». А через вісім років, 24 лютого 2022 року, Путін розпочав повномасштабне вторгнення в Україну, використовуючи ті самі методи й метанаративи, що й для анексії Криму. Ось як дезінформація, що поширюється знизу вгору і зверху вниз, може створити цілковито нову реальність.

Менш ніж через три місяці Філіппіни поринули в прірву. 9 травня 2022 року моя країна пішла на виборчі дільниці, щоб обрати наступника Дутерте. В перегонах за посаду президента брали участь десять кандидатів, та лише двоє з них мали шанс на перемогу: лідер опозиції та віцепрезидент Лені Робредо й Фердинанд Маркос-молодший, єдиний син і тезко диктатора Фердинанда Маркоса, який 1972 року запровадив военний стан і залишався при владі майже двадцять років. Перший серед клептократів, Маркос був звинувачений у крадіжці 10 мільярдів доларів у свого народу, а 1986 року його нарешті усунули від влади під час народного повстання, відомого як Народна влада.

У ніч виборів, під час підрахунку голосів, Маркос-молодший одразу ж отримав значну перевагу над опонентом і вже не втрачав лідерства⁷. О 20:37, коли на виборчих дільницях було підраховано 46,93 % голосів, Маркос набрав 15,3 мільйона

голосів супроти 7,3 мільйона у Робредо. О 20:53, після підрахунку 53,5 % голосів, Маркос мав підтримку 17,5 мільйона голосів, а Робредо — 8,3 мільйона. О 21:00, після підрахунку 57,76 % голосів, Маркос отримав 18,98 мільйона, тоді як Робредо — 8,98 мільйона.

«Ось і все», — сказала я собі тієї ночі. Вибори наочно продемонстрували вплив дезінформації та наслідки безперервних інформаційних операцій у соціальних мережах, які в період між 2014 і 2022 роками перетворили Маркоса з парії на героя. Дезінформаційні мережі були не лише на Філіппінах, серед них були й глобальні, як, наприклад, мережа китайського походження, яку Facebook⁸ зактив 2020 року. Всі вони допомагали переписувати історію просто в нас на очах.

Із часу моєї промови на врученні Нобелівської премії миру наприкінці 2021 року я знову і знову наголошувала, що хто б не переміг на виборах, він не лише визначатиме наше майбутнє, але й переписе наше минуле. Без достовірності фактів не може бути чесних виборів.

Факти програли. Історія програла. Маркос переміг.

Порівняно з тими, хто був змушений переховуватися, виїхати у вигнання або опинився у в'язниці, мені пощастило. У журналіста є лише одна зброя для захисту — доносити правду й викривати брехню, і я все ще можу це робити. Багато інших журналістів, активістів, політиків і громадян, про яких ви ніколи не чули, зазнають переслідувань, не мають ані можливості висловитися, ані підтримки. Їх переслідують уряди, продовжуючи безкарно чинити зло. Їхнім співником є технології, тихий ядерний голокост, що стався в нашій інформаційній екосистемі. Ми повинні боротися з його наслідками так само, як світ це робив після руйнувань Другої світової війни: створення таких інституцій та угод, як НАТО, Організація Об'єднаних Націй і Загальна декларація

прав людини. Сьогодні нам потрібні нові глобальні інституції та відродження цінностей, які ми шануємо.

Сьогодні, стоячи на руїнах колишнього світу, ми повинні знайти в собі далекоглядність і мужність, щоб уявити й сформувати світ таким, яким він повинен бути: більш милосердним, більш справедливим і стійким. Світ, у якому не буде фашистів і тиранів.

Подорож, яку я описую в цій книжці, — це моя спроба, але вона також стосується і вас, дорогі читачі.

Демократія крихка. Ми повинні боротися за кожен її фрагмент, кожен закон, кожен механізм захисту, кожную інституцію, кожную історію. Ми повинні знати, яким небезпечним може бути навіть найменший поріз. Тому я звертаюся до всіх нас: ми повинні тримати оборону.

І це те, чого багато жителів західного світу, для яких демократія є даністю, повинні навчитися в нас. Ця книга присвячена всім, хто може сприймати демократію як належне, і вона написана тією, хто ніколи її так не сприйматиме.

Те, що ми робимо, має значення в теперішньому моменті минулого, коли пам'ять так легко можна змінити. Будь ласка, поставте собі те ж запитання, яке я і моя команда ставимо собі щодня: а ви чим готові пожертвувати заради правди?